

Н. В. Волченко, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена дослідженню проблем продовольчої безпеки на регіональному рівні. Автором сформульовані теоретичні положення застосування індикаторів та критеріїв оцінювання продовольчої безпеки регіону, проведено аналіз поточного стану продовольчої безпеки Сумської області. В статті оцінено стан доступності продовольства в Сумській області за такими індикаторами як достатність споживання основних продуктів харчування, сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство та питома вага витрат на харчові продукти в них. В результаті визначено незбалансованість раціону харчування та незадовільний стан економічної доступності продовольства.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатор, раціональна норма споживання, економічна доступність продовольства, сукупні витрат на харчування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року відзначає особливу роль аграрного сектору в соціально-економічному житті країни, що обумовлюється унікальним поєднанням сприятливих природно-кліматичних умов та геостратегічним положенням, спроможністю України зайняти вагоме місце на міжнародному продовольчому ринку [5]. Поряд із цим не можна ігнорувати важливість аграрного сектору економіки країни для забезпечення продовольчої безпеки, адже, саме продовольча безпека сформує достатню базу для розвитку суспільства, яке навзаєм прикладе максимум зусиль для розвитку сільськогосподарського виробництва. Доступ до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів харчування з метою задоволення своїх потреб та вподобань у їжі, щоб вести активний та здоровий спосіб життя повинен бути забезпечений як на рівні окремих індивідів, так і – регіонів, чи держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати досліджень з питання проблеми продовольчої безпеки представлені у працях багатьох економістів, зокрема Ю. Д. Білика, О. Г. Білоруса, Б. М. Данилишина, В. Д. Малигіної, Р. П. Мудрака, Я. Ю. Орленко, О. С. Резнікової, П. Т. Саблука, Р. І. Тринька, І. В. Федулової, О. М. Шпичака та інших авторів. Проте, науковці здебільшого розглядають його у розрізі держави в цілому, визначають основні складові та критерії. При цьому, конкретні заходи по досягненню оптимального значення критеріїв продовольчої безпеки здійснюються на рівні кожного регіону,

тому регіональний аспект проблеми продовольчої безпеки потребує додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретичних та методологічних положень щодо формування продовольчої безпеки регіону. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: сформулювати теоретичні положення застосування індикаторів та критеріїв оцінювання продовольчої безпеки регіону, проведення аналізу поточного стану продовольчої безпеки Сумської області, а також надання практичних рекомендацій щодо вирішення наявних проблем на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарський комплекс Сумської області відноситься до провідних галузей економіки регіону, що має значний вплив на рівень та якість життя населення, стабільну роботу галузей. Аграрна галузь регіону демонструє стабільний розвиток. Проте, Сумська область потрапляє в один тип із Дніпропетровською, Запорізькою та Полтавською областями як така, що має середній загальний індекс людського розвитку, посилений переважно матеріальним добробутом і ринком праці та погіршений соціальними умовами, демографією і в деяких випадках станом довкілля. За типологією регіонів, що була підготовлена в рамках проекту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні», визначено 5 груп регіонів (типів), що мають спільні риси, але при цьому достатньо відрізняються від інших типів. Сумщину разом із Вінницькою, Кіровоградською, Херсонською та Чернігівською областями віднесено до п'ятого типу – це регіони з низьким рівнем розви-

тку, уповільненню розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку [9]. Відповідно, в області спостерігається низький рівень валового регіонального продукту на 1 особу, низький наявний дохід у розрахунку на 1 особу. Саме ці показники можуть негативно впливати на такий важливий індикатор продовольчої безпеки як доступність. Очевидно, що дане питання потребує ґрунтовного дослідження та пропозиції конкретних рекомендацій.

У проекті закону України «Про продовольчу безпеку» надається визначення продовольчої безпеки із зазначенням поняття «держава», тобто мова йде про соціально-економічний та екологічний стан в державі, при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості [6]. При цьому у визначенні критеріїв продовольчої безпеки зазначається граничне значення індикатора, що є межею, поза якою продовольча ситуація як у країні, так і в регіоні вважається небезпечною. Відповідно, досягнення оптимальних значень індикаторів продовольчої безпеки, буде забезпечуватися безпосередньо на рівні регіонів.

Визначення продовольчої безпеки окремих регіонів як правило базується на класичному визначенні поняття «продовольча безпека». Зокрема, Е. А. Кіреєва визначає продовольчу безпеку регіону як стан регіону, за якого продовольчі ресурси використовуються так, щоб забезпечити всі категорії населення продуктами харчування на всій його території на рівні не нижчому мінімального споживчого кошика, для забезпечення активного й здорового способу життя, не залежно від впливу внутрішніх, зовнішніх та світових факторів [4]. Загальновизнаним можна вважати поняття

продовольчої безпеки запропоноване Всесвітнім продовольчим самітом у 1996 р., що трактує продовольчу безпеку одночасно на всіх рівнях її забезпечення. Продовольча безпека на індивідуальному рівні, рівні господарства, держави, регіону чи світу досягається у тому випадку, коли всі люди у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів харчування з метою задоволення своїх потреб та вподобань у їжі, щоб вести активний та здоровий спосіб життя» [10, с. 28]. Це визначення було уточнено у 2001 р. зазначенням необхідності, крім фізичного та економічного доступу, ще і соціального.

Важливим є сформулювати систему продовольчого забезпечення регіону, що на думку Романюк І. М. залежить від рівня виробництва агропродовольчої продукції, рівня формування регіонального продовольчого ринку, платоспроможного попиту населення в регіоні, та об'єктивно пов'язана з загальнодержавними економічними реформами, а також з реальною економічною ситуацією в регіоні [7, с. 24]. Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки не передбачають окремої схеми для регіонів. В. П. Битов зазначає, що такі методики не враховують регіональних проявів продовольчої безпеки. Рівень забезпеченості окремими видами продукції, виробленої в різних областях України може відрізнятися в сотні разів [1, с. 3].

Індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця (рис.1).

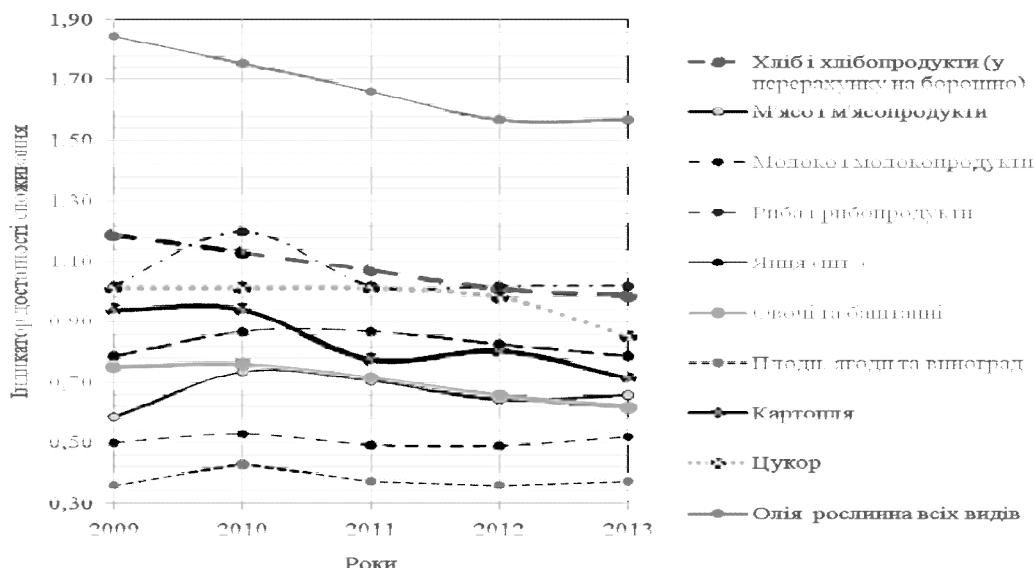

Рис. 1. Індикатор достатності споживання основних продуктів харчування у Сумській області за 2009-2013 рр.

Забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого

продукту та його раціональною нормою має назву індикатору достатності споживання окремого продукту. Раціональна норма споживання окре-

мого продукту погоджується із Міністерством охорони здоров'я [2]. Нами простежено зміну даного показника у Сумській області за останні п'ять років (з 2009 по 2013 р.). Оптимальним вважається значення індикатора, що дорівнює одиниці, тобто фактично відбувається споживання продуктів у межах раціональної норми. При цьому, значне перевищення кількості споживання продуктів харчування понад раціональну норму, є свідченням незбалансованості харчування і свідчить про незадовільний стан продовольчої безпеки.

Серед десяти основних груп продовольства найбільш оптимальним є значення індикаторів достатності споживання по таких позиціях як: хліб і хлібопродукти, риба і рибопродукти, картопля і цукор. Найбільше наближення до одиниці свідчить про раціональне споживання даних продуктів, хоча по останніх двох позиціях спостерігається тенденція до зменшення обсягів споживання. Зокрема, споживання картоплі зменшилося на 23,7 п.п., а цукру – на 15,6 п.п. Найбільше перевищення раціональних норм споживання спостерігається по рослинній олії. Значення індикатору

достатності коливається від 1,85 до 1,57 з чіткою тенденцією до зменшення. Особливо негативними є показники по таких важливих для повноцінного харчування людини продуктах як молочні та м'ясні – 0,52 та 0,66 відповідно. Споживання по даних групах коливається близько половини раціональної норми, компенсуючись при цьому, як видно із отриманих результатів, рослинними продуктами. Пояснення даних тенденцій знаходиться у площині економічного доступу до продовольства, тобто загальних доходів населення та сукупних споживчих витрат.

Економічна доступність розраховується як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Слід зазначити, що дані Державної служби статистики України та дані ООН, які використовувалися для розрахунку Глобального індексу продовольчої безпеки різняться, проте загальні висновки відрізняються не значно. За даними Державної служби статистики у 2013 р. сукупні витрати домогосподарств становили 3814 грн. на місяць, що на 6,2% більше проти попереднього року. Дані по Сумській області представлені на рис. 2.

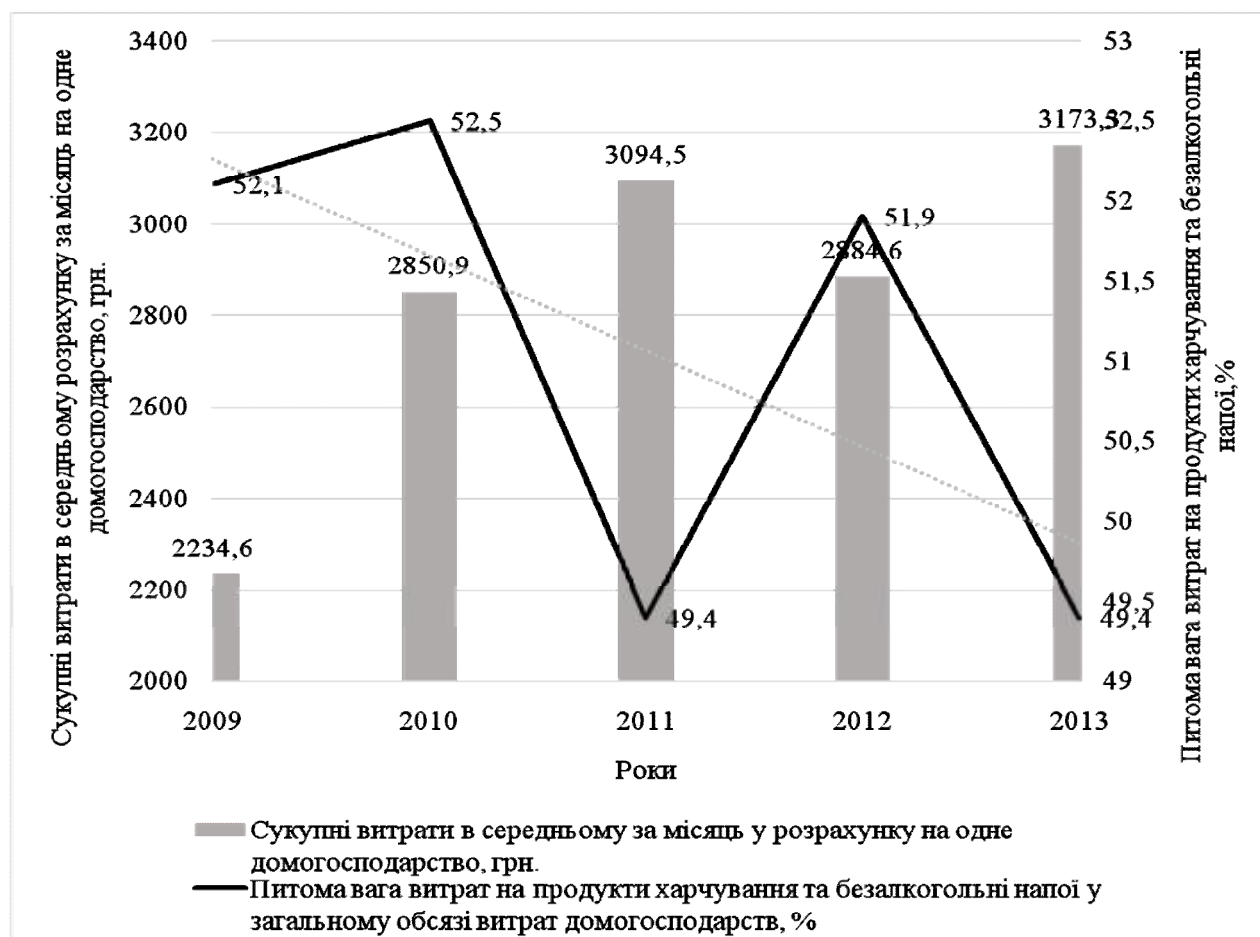

Рис. 2. Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство та питома вага витрат на харчові продукти в них в Сумській області за період з 2009 по 2013 р.

В середньому сукупні витрати за місяць у розрахунку на одне домогосподарство по Сумській області менші за середній показник по

Україні на 640,7 грн., що відповідно становить 3173,3 грн. В цілому спостерігається тенденція до зростання. Порівняно із попереднім роком вони

збільшилися на 10%, а за останні п'ять років – на 42%. При цьому, важливим є показник питомої ваги витрат на продукти харчування у загальному обсязі сукупних витрат домогосподарств. Динаміка даного показника в цілому позитивна. Так по Україні спостерігається його порівняно стабільне значення на позначці у 50%. Так, у 2013 р. порівняно із попереднім він незначно скоротився на 0,19 п.п. На Сумщині в середньому 49,4% становить питома вага витрат на продукти харчування у загальному обсязі сукупних витрат. За останні п'ять років відбувається незначне зменшення даного показника (на 5,1 п.п.), що свідчить про позитивну динаміку. Зрозуміло, що реалії сьогодення, пов'язані із анексією Криму та військовими діями на сході України, об'єктивно негативно впливають на загальний стан економіки держави, що в кінцеву результаті нівелює дану позитивну тенденцію.

Останній із наявних звітів про стан продовольчої безпеки держави свідчить про те, що у загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 25% (465 грн. на домогосподарство), молоко і молочні продукти – 14% (258 грн.), хліб і хлібопродукти – 13% (245 гривень). Дана структура спричиняє в кінцевому результаті структуру добового раціону людини. Це підтверджує висновок про те, що основну частину калорій українці споживають разом із продукцією рослинного походження. Натомість лише 28,6%

середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що майже у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55%). При цьому, порівняно з попередніми роками кількість калорій, яку споживало населення у вигляді харчових продуктів тваринного походження, зросла на 4,6% [3].

Висновки. Виходячи із результатів проведених досліджень можна зробити висновки, що у визначенні критеріїв продовольчої безпеки важливим є граничне значення індикатора, що є межею, поза якою продовольча ситуація як у країні, так і в регіоні вважається небезпечною. Досягнення оптимальних значень індикаторів продовольчої безпеки повинно забезпечуватися на рівні регіонів. Забезпечення достатньої кількості продукції визначається детермінантами фізичної доступності, а дотримання раціональних норми споживання можливе лише за умови економічної доступності продовольства. Ключову роль у формуванні продовольчої безпеки держави відіграють класичні загальноекономічні фактори. Зважаючи на поточний стан продовольчої безпеки України, можна зробити висновок, що формування її на достатньому рівні можливе переважно за рахунок підвищення ефективності економіки. Зрозуміло, що реалії сьогодення, пов'язані із анексією Криму та військовими діями на сході України, об'єктивно негативно впливатимуть на стан продовольчої безпеки держави в цілому, тому на перший план виходять регіональні показники.

Список використаної літератури:

1. Битов В. П. Індикатори та критерії продовольчої безпеки регіону [Електронний ресурс] / В. П. Битов, Л. О. Гасуха // Економічний форум .– 2013.– № 3.– С. 48-53.– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2013_3_9.pdf
2. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>
3. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : me.kmu.gov.ua/file/link/218867/file/zvit.doc
4. Кіреєва Е. А. Регіональна продовольча безпека: суть та інструменти управління [Електронний ресурс] / Е. А. Кіреєва // Ефективна економіка – 2014. – № 4 – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2921>
5. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : постанова Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 із змінами (поточна редакція від 20.12.2013 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
6. Про продовольчу безпеку України : проект Закону України від 28.04.2011 р. № 83701 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI011.html
7. Романюк І. М. Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення та напрями його удосконалення в регіоні [монографія] / за наук. ред. д.е.н., проф. Л. В. Дейнеко. Чернівці: ТОВ "Видавництво «Наші книги», 2008. – 216 с.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [наукове видання] / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
9. Стратегія регіонального розвитку Сумської області на період до 2020 р. : проект [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sorada.gov.ua/actual/14182-proekty-strategiji-regionalnogo-rozvytku-sumskoj-oblasti-na-period-do-2020-roku-ta-planu-zahodiv-z-realizatsiji-strategiji-regionalnogo-rozvytku-sumskoj-oblasti-na-2015-2017-roky.html>
10. Trade Reforms and Food Security : Conceptualizing the Linkages / Commodity Policy and Projections Service, Commodities and Trade Division Food and Agriculture organization of the United

Волченко Н. В. ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена исследованию проблем продовольственной безопасности на региональном уровне. Автором сформулированы теоретические положения применения индикаторов и критериев оценки продовольственной безопасности региона, проведен анализ текущего состояния продовольственной безопасности Сумской области. В статье оценено состояние доступности продовольствия в Сумской области по таким индикаторам как достаточность потребления основных продуктов питания, совокупные расходы в среднем за месяц в расчете на одно домохозяйство и удельный вес расходов на продукты питания в них. В результате определены несбалансированность рациона питания и неудовлетворительное состояние экономической доступности продовольствия.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индикатор, рациональная норма потребления, экономическая доступность продовольствия, совокупные расходы на питание.

Volchenko N.V. FOOD SAFETY: REGIONAL ANALYSIS

The article deals with the problems of food security at regional level. Scientists consider food security mostly in terms of the state as a whole; define the basic components and criteria. However, the specific measures to achieve the optimal food security criteria's value made at the level of each region because regional aspect of the food security problem requires additional study.

The purpose of the article is the development of theoretical and methodological provisions for the regional food security formation. To achieve this goal it is necessary to solve the following assignment: to formulate theoretical principles of food security indicators and criteria usage in the regional level, to analyze current state of Sumy region's food security, to provide practical recommendations for solving existing problems at regional level.

Threshold value is an important indicator that is the limit beyond which the food situation in the country and in the region is considered dangerous. Achieving optimal values of food security indicators should be provided at the regional level. Products' sufficient number ensuring is defined as determinant of physical availability. Observance of the rules of rational consumption is only possible with the economic availability of food. In Sumy Region among the ten major food groups most optimal value indicators on the adequacy of consumer items have such as bread and bakery products, fish and fish products, potatoes and sugar. Particularly negative are indicators on such important for human nutrition foods like dairy and meat - 0.52 and 0.66 respectively. Consumption of this groups varies around half of rational norms and is compensated with vegetable products. This trend is explained by economic access to food that is the total income and total consumer spending. A key role in food security forming plays classical general economic factors. Given the current state of food security of Ukraine, we can conclude that the formation of a sufficient level possible mainly due to economic efficiency increase.

Keywords: food security, indicator, rational consumption rate, affordability of food, total expenditure on food.

Дата надходження до редакції: 17.05.2015 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 338.001.36

**ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПРОГНОЗІВ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
З УРАХУВАННЯМ РІЗНИХ ПІДХОДІВ**

Н. В. Стоянець, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Регіон виступає у межах країни тим об'єктом управління, що поєднує у собі територіальні та галузеві елементи виробництва, які характеризуються певним рівнем ресурсного потенціалу, і це може бути використано для підвищення рівня соціально - економічного розвитку. В статті розглядається особливості основних соціально-економічних проблем розвитку регіону вирішення яких призведе до вдосконалення регіонального прогнозування соціально-економічного розвитку, дозволить сформулювати концептуальний підхід, створити цілісну систему підвищення якості прогнозування. Проведено типологізацію прогнозів розвитку регіону за певними ознаками а саме за термінами, за масштабом за ступенем інформаційної забезпеченості, за ступенем детермінованості, за особливостями методологічних підходів. Розроблено алгоритм поєднання генетичного і телеологічного підходів у прогнозуванні розвитку регіону, що при застосуванні методу динамічних нормативів дасть можливість оцінити рівень сталого регіонального розвитку, визначити напрями цього розвитку, а також виявити резерви і основні диспропорції функціонування та розвитку регіону.

Ключові слова: прогнозування, прогноз, регіон, соціально-економічний розвиток, типологіза-